

De familieroman van de neuroticus

1909c [1908]

Redactionele inleiding

DUITSE UITGAVEN

Der Familienroman der Neurotiker

(1908 Vermoedelijke jaar van ontstaan.)

- 1909 In: O. Rank, *Der Mythos von der Geburt des Helden*, 64-68, Leipzig & Wenen, Deuticke. (2e druk 1922, 82-86.)
- 1931 *Schriften zur Neurosenlehre und zur psychoanalytischen Technik*, 300-304.
- 1934 *Gesammelte Schriften* 12: 367-371.
- 1934 *Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik* 8: 281-285.
- 1941 *Gesammelte Werke* 7: 227-231.
- 1970 *Studienausgabe* 4: 221, 223-226.
- 1994 *Schriften über Liebe und Sexualität* (Taschenbuch 10441), 87-90. (Met een inleiding van Reimut Reiche.)

ENGELSE VERTALINGEN

Family romances

- 1913 In: O. Rank, 'Myth of the birth of the hero', *Journal of Nervous and Mental Diseases* 40: 668-671, 718-719. (Vertaling S. E. Jelliffe, F. Robbins.)
- 1914 Idem, in boekvorm, 63-68. New York: Nervous and Mental Diseases Publishing Co.
- 1950 *Collected Papers* 5: 74-78. (Vertaling James Strachey.)
- 1959 *Standard Edition* 9: 235, 237-241. (Licht gewijzigde versie van de vertaling van 1950.)

Redactionele inleiding

NEDERLANDSE VERTALINGEN

*De familieroman van de neuroticus*1985 *Klinische Beschouwingen* 2: 111, 115-119.

(Vertaling Wilfred Oranje.)

2006 *Werken* 4: 545, 547-550. (Herzien.)

Deze verhandeling droeg bij eerste verschijnen in het boek van Rank geen titel en vormde daarin ook geen apart onderdeel. Rank had haar eenvoudigweg — met een enkel woord om duidelijk te maken dat Freud de auteur was — in zijn betoog opgenomen. Pas toen het artikel opnieuw werd gepubliceerd, kreeg het een titel. Omdat het voorwoord van Ranks boek gedateerd is ‘Kerstmis 1908’, is Freuds bijdrage vermoedelijk eveneens in dat jaar geschreven. De idee van de *familiaroman* (en zelfs de uitdrukking) had Freud echter al langer beziggehouden — zij het dat hij de term aanvankelijk vooral gebruikte in verband met paranoïci — want hij maakte er al gewag van in manuscript M van 25 mei 1897 (1985c, 1: 305) en in zijn brief aan Fließ van 20 juni 1898 (1985c, brief 170), waarin hij de term voor het eerst gebruikt.

* * *

IN DE ONTWIKKELING van het opgroeiende individu is het zich ontworstelen aan de autoriteit van de ouders een van de noodzakelijkste, maar ook pijnlijkste verrichtingen. Het is absoluut noodzakelijk dat dit proces zich voltrekt, en wij mogen aannemen dat elk normaal geworden mens het tot op zekere hoogte volbracht heeft. De vooruitgang van de maatschappij is zelfs gebaseerd op deze tegenstelling tussen de twee generaties. Anderzijds bestaat er een categorie van neurotici wier toestand, zoals wij kunnen constateren, geconditioneerd wordt door het feit dat zij in deze taak hebben gefaald.

Voor het kleine kind zijn de ouders aanvankelijk de enige autoriteit en de bron van alle geloof. De innigste wens van deze kinderjaren is om de gelijke te worden van hen, dat wil zeggen van de ouder van hetzelfde geslacht, om even groot te worden als vader en moeder, een wens ook met de gewichtigste gevolgen. Maar het kan niet uitblijven dat het kind, naarmate het zich verstandelijk ontwikkelt, geleidelijk de categorieën leert kennen waartoe zijn ouders behoren. Het leert andere ouders kennen, vergelijkt hen met zijn eigen ouders en verwerft zo het recht te twijfelen aan de hun toegeschreven onvergelykelijke en unieke hoedanigheid. Kleine voorvallen in het leven die zijn ontevredenheid wekken, vormen voor het kind de aanleiding om een begin te maken met het kritiseren van zijn ouders en om van de verworven kennis dat andere ouders in sommige opzichten zijn te prefereren, gebruik te maken bij dit partij kiezen tegen zijn eigen ouders. De psychologie der neurosen leert ons dat onder meer zeer sterke impulsen van seksuele rivaliteit hierin een rol spelen. De inhoud van deze beweegredenen is duidelijk het gevoel van achterstelling. Maar al te vaak doen zich gelegenheden voor waarbij het kind wordt achtergesteld of althans zich achtergesteld voelt, situaties waarin het de volle liefde van de ouders ontbeert en vooral betreurt dat het deze liefde moet delen met andere broers en zusters. De gewaarwording dat de eigen genegenheid niet volledig wordt beantwoord, uit zich dan in de — vaak uit de vroege jeugd bewust herinnerde — voorstelling dat men een stiefkind of adoptiefkind is. Veel niet neurotisch geworden mensen herinneren zich zeer vaak zulke gelegenheden waarbij ze — meestal gestimuleerd door de lectuur van een bepaald boek — het vijandige gedrag van de ouders aldus interpreterden en beantwoordden. Maar

hier blijkt reeds de invloed van het geslacht, doordat jongens veel meer geneigd zijn gevoelens van vijandigheid jegens hun vader te koesteren dan jegens hun moeder en veel sterker geneigd zijn zich aan hem dan aan haar te ontworstelen. Het fantaseren van meisjes zal in dit opzicht vermoedelijk veel minder intensief blijken. In deze bewust herinnerde zielenroerselen van de kinderjaren ligt het moment besloten dat ons in staat stelt mythen te begrijpen.

De fase waarin deze beginnende vervreemding van de ouders zich verder ontwikkelt en die men kan omschrijven met de term *familieromans van de neuroticus*, wordt zelden bewust herinnerd maar is bijna altijd door een psychoanalyse aan te tonen. Tot het wezen van de neurose en ook van elke hogere begaafdheid behoort namelijk stellig een zeer speciale activiteit van de fantasie, die zich aanvankelijk in kinderspelen openbaart en die zich nu, ongeveer vanaf de prepuberteit, meester maakt van het thema van de familiebetrekkingen. Een treffend voorbeeld van deze speciale vorm van fantaseren is het bekende *dagdromen*,¹ dat tot ver na de puberteit wordt volgehouden. Een zorgvuldige observatie van deze dagdromen leert ons dat ze dienen om wensen te vervullen, het leven te corrigeren, en dat ze voornamelijk op twee doelen zijn gericht: een erotisch en een eierzuchtig doel (waarachter evenwel vaak ook het erotische doel schuilgaat). Omstreeks die periode houdt de fantasie van het kind zich bezig met de taak om van de geminachte ouders af te komen en hen te vervangen door gewoonlijk in hoger maatschappelijk aanzien staande personen. Daarbij trekt het kind profijt van coïncidenties met werkelijke belevenissen (kennismaking met de kasteelheer of landgoedbezitter op het platteland, met de adellijke persoon in de stad). Deze toevallige belevenissen wekken de afgunst van het kind op, die daarna tot uiting komt in een fantasie waarin beide ouders plaatsmaken voor voornamere personen. In de techniek waarmee zulke — in deze periode uiteraard bewuste — fantasieën worden gerealiseerd, komt het aan op behendigheid en op het materiaal dat het kind ter beschikking staat. Tevens gaat het erom of de uitwerking van de fantasieën gepaard is gegaan met een grote dan wel geringe inspanning om een redelijke mate van waarschijnlijkheid te bereiken. Dit stadium wordt bereikt op een tijdstip waarop het kind de kennis over de seksuele condities van de voortplanting nog mist.

1 Cf. 'Hysterische fantasieën en hun relatie met de biseksualiteit' (1908a, 4: 357, noot 1), waarin aan de literatuur over dit onderwerp wordt gerefereerd.

Leert het kind hierna de ongelijksoortige seksuele rollen van zijn vader en moeder kennen, begrijpt het dat *pater semper incertus est*, de moeder daarentegen *certissima*,² dan ondergaat de familieroman een eigenaardige inperking: volstaan wordt namelijk met het verheffen van de vader, terwijl de afstamming van de moeder als iets vaststaands verder niet in twijfel wordt getrokken. Dit tweede (seksuele) stadium van de familieroman steunt op nog een ander motief, dat in het eerste (aseksuele) stadium ontbrak. Met de kennis van de seksuele processen ontwikkelt het kind de neiging om zich erotische situaties en relaties voor te stellen; als drijvende kracht komt daarbij nog de begeerte om de moeder, het voorwerp van de sterkste seksuele nieuwsgierigheid, in een situatie van geheime ontrouw en geheime liefdesaffaires te brengen.³ Op deze wijze worden die eerste als het ware aseksuele fantasieën met het peil van de huidige kennis in overeenstemming gebracht.

Overigens treedt het motief van wraak en vergelding, dat eerder op de voorgrond stond, ook hier aan de dag. Deze neurotische kinderen zijn immers meestal dezelfde die door de ouders bestraft werden omdat ze seksuele onbetamelikheden moesten afderen, en die zich nu door deze fantasieën op hun ouders wreken.

Heel in het bijzonder zijn het later geboren kinderen die vooral hun voorgangers door dergelijke scheppingen van hun bevoorrechte positie beroven (zoals in historische intriges); vaak deïnen zij er zelfs niet voor terug hun moeder evenzovele liefdesaffaires toe te dichten als zij concurrenten hebben. Een interessante variant van deze familieroman ontstaat wanneer de scheppende held voor zijn eigen persoon terugkeert naar de status van wettig kind, terwijl hij zijn andere broers en zusters op deze wijze als onwettige kinderen onschadelijk maakt. Daarbij kan het verloop van de familieroman, die door zijn veelzijdigheid en vele toepassingsmogelijkheden aan allerlei strevingen tegemoetkomt, nog door een speciale interesse worden gestuurd. Op deze wijze elimineert de kleine fantast bij voorbeeld de relatie van bloedverwantschap met een zuster tot wie hij zich seksueel aangetrokken voelt.

Wie zich met gevoelens van huiver afkeert van deze verdorvenheid van de kinderziel of zelfs wil bestrijden dat zulke dingen voorkomen, tegen hem zou ik willen opmerken dat al deze schijnbaar zo vijandige

2 [Een bekende juridische zegswijze: het vaderschap is altijd onzeker, het moederschap steeds volstrekt zeker.]

3 [Freud komt hierop terug in 'Over een bijzonder type van objectkeuze bij de man' (1910f, 5: 306v).]

scheppingen eigenlijk niet zo kwaad bedoeld zijn en in een simpele vermomming de bewaard gebleven oorspronkelijke tederheid van het kind voor zijn ouders handhaven. Alleen ogenschijnlijk is er sprake van trouweloosheid en ondankbaarheid; want wanneer wij de meest voorkomende van deze romanfantasiën — de substitutie van beide ouders of alleen van de vader door verhevener personen — gedetailleerd bekijken, komen we tot de ontdekking dat deze nieuwe en voorname ouders steeds zijn begiftigd met trekken die voortkomen uit reële herinneringen aan de echte, nederige ouders, zodat het kind zijn vader in feite niet uitschakelt maar verheft. Het hele streven om de werkelijke vader door een voornamere vader te vervangen is zelfs enkel een uitdrukking van het verlangen van het kind naar de — nu verloren — gelukkige tijd toen het zijn vader de voornaamste en sterkste man, zijn moeder de liefste en mooiste vrouw vond. Het kind keert zich af van de vader die het nu doorziet, en richt zich weer op de vader in wie het in vroegere kinderjaren geloofd heeft; de fantasie is eigenlijk alleen de uitdrukking van de spijt dat deze gelukkige tijd vervlogen is. De overwaardering van de vroegste kinderjaren wordt dus in deze fantasiën volledig in ere hersteld. De bestudering van dromen levert een interessante bijdrage aan dit onderwerp. De droomduiding leert ons namelijk dat ook nog op oudere leeftijd in dromen over de keizer of keizerin deze doorluchtige personages staan voor de vader en moeder.⁴ De infantiele overwaardering van de ouders is dus ook in dromen van normale volwassenen bewaard gebleven.

4 Zie hoofdstuk VI (E) van 'De droomduiding' (1900a, 2: 344).